

Səlimova Sədaqət Rəşid qızı14

FRANSIZLARA MƏXSUS ANTROPONİMLƏRİN MƏNŞƏYİ

Bizi əhatə edən ətraf aləmin, canlı və cansız olaraq yaranmış bütün varlıqların hər biri fərqləndirici, özəl atributa malikdir. Məhz, bu özəllik “ad” deməkdir.

Ad olmasa insanları, bütün canlı varlıqları, əşya və hadisələri, habelə müxtəlif coğrafi obyektləri seçmək, onları biri-birindən fərqləndirmək qeyri-mümkün olardı. Buna görə də maddi varlığı öyrənmək, onu dərk etmək üçün duyulan, düşünülən hər şeyin tarixən adlandırılması başlıca şərt olmuşdur.

Bəs ad nədir?

Ad üfqi bilinməyən bir məhfumdur. O, seçir, ayırır və fərqləndirir. İnsan təfəkkürünün məhsulunda hər nə varsa, hamısı adla-sözlə işarə olunur, adlandırılır. Elə buradan da aydın olur ki, adlar-sözlər dilin varlığını təşkil edir.

Ənənəvi olaraq onomastika xüsusi isimlərin etimologiyasını öyrənən bir elmdir. Bu elmin tədqiqat obyektinə eyni zamanda insan adlarını öyrənən antroponimlər və yer adlarını öyrənən və bir-birilə sıx bağlılığı olan toponimlərdə daxildir. Maraqlıdır, bu bağlılıq özünü necə biruzə verir? Cavab olaraq biz fransız dilçisi Albert Dozanın 1945-ci ildə Parisdə nəşr olunmuş “Fransız adları” əsərinə müraciət etdik. Müəllif öz əsərində fransız xalqına məxsus antroponimləri tədqiq edərkən onların toponimlərlə və xalqın tarixi ilə sıx bağlılığını göstərmişdir (1,123).

Digər tərəfdə antroponimlərin tədqiqi təkcə bu sahənin mütəxəssisləri üçün deyil, eləcə də ədəbiyyata marağı olan hər bir şəxs üçün maraqlı olmuşdur. Çünki, ədiblər özlərinə məxsus və ya əsərlərində istifadə edəcəkləri adların mənalarını, onların yaranma tarixini bilməkdə maraqlı idilər. Bu məqsədlə A. Doza daha geniş yayılmış bir necə german mənşəli fransız adların tarixi mənalarını açıqlayaraq yazırdı ki, müasir dövrdə bu adlar özlərinə məxsus mənalarını artıq itiriblər. Məsələn, Bernard adı Bern-hard= ayı kimi güclü mənasını V əsrə məxsus frank dili öz ömrünü başa vurduğu üçün itirib. Müasir dövrdə bu ada yalnız fransızlara məxsus brend ad olaraq müraciət olunur. O cümlədən, Lebrun adı bu gün əgər qəhvəyi mənasını ifadə edərsə, amma fransızların ulu babaları bu adı sacların sarışın olmasını göstərən mənə ilə əlaqələndirirdilər və s. (1,130).

Fransız şəxs adları sıralamasında ilk yeri german mənşəli adların Şarl, Jerard, Güyom, Luis, Tyeri və s. tutması fransızların ulu babalarının almanların olması anlamına gətirmir. Beləki, buna səbəb fransızların əcdadları hesab edilən qallarda şəxsə ad vermək ənənəsi olmamışdır, əksinə onlarda ləqəb vermək ənənəsi olmuşdur. Adlandırma sistemini qalialılara eradan əvvəl I əsrdə romalılar gətirmişdir. Bu üç hissədən ibarət bir sistem idi. Yəni “praenomen”- doğrularkən verilən ad, “nomen gentilicium”- nəsil adı və “coqnoomen” ləqəb adlar, eyni nəslin müxtəlif qollarını fərqləndirən adlar, ata adları (4,5). Bu məqsədlə biz aşağıda fransız xalqına məxsus antroponimlərin bir qismini araşdıraraq onların mənşəyini yaranma yollarını araşdırmağa cəhd etdik.

Şəxs adları: Fransızlar arasında Martən adı çox geniş yayılmış adlardan biri hesab edilir. Beləki, Martən adına ya ata tərəfdən, ya da ana tərəfdən hər bir fransız ailəsində rast gəlmək olur. Fransızlar bu adı hətta soyadı olaraq qəbul etməkdən çəkinmirlər. Məsələn Martən dö Pyer, Martən Jak oğlu, Martən dö Mişel və s. bu qəbildəndir. Lakin burada kiçik bir nüansı gözdən qaçırmamaq lazımdır. Əgər Martən dö Pyer, yəni Martən Pyer oğludursa, onun adı və soyadı Martən Pyer yazıla bilər. Amma Martən Martən oğlu adı və soyadı sadəcə Martinet, Martino, Martinel olaraq qeyd edilir. Belə sayagəlməz variantlar fransızlarda kiçiltmə şəkilçiləri vasitəsilə mümkündür və demək olar ki, 40% fransızlar valideynlərinin adlarını özlərinə soyadları olaraq qəbul edirlər (2,3). Soyadlarını araşdırarkən nadir hal olmuş olsada, onların qadın adlarından yarandığına rast gəlmək olar. Le Kalvados soyadı buna misal ola bilər.

Toponimlərlə bağlı olan şəxs adlarına gəldikdə isə onu qeyd edə bilərik ki, fransızlarda şəxs adların toponimlərlə bağlılığı bu adların yayıldığı ərazilərin və ya həmin ərazilərdə məskunlaşmış qonşu millətlərin leksik bazası ilə sıx bağlıdır. Misal üçün, Fransanın Alzas adlanan bölgəsində şəxs və soyadları, əsasən, german mənşəlidir. Onların mənalarına baxdıqda belə, alman dilində daha başa düşümlü olur. Məsələn Müller- alman sözüdür, mənəsi dəyirmançı deməkdir, Meyer – alman sözü olub maier, yəni başçı deməkdir, Şimit-alman sözüdür, mənəsi dəmirçi deməkdir, Şneyder- alman sözüdür, mənəsi dərzilə deməkdir. Valter və Qotiyer adları eyni mənəli alman mənşəli adlardır, mənəsi waldan= idarə et + hari= silah, yəni silahla idarə et deməkdir. Fredrik qadın adı alman mənşəli Friedrich adından törəmiş addır. Mənəsi güclü deməkdir. Anri bu ad alman mənşəli Heinrich adından törəyib mənəsi haim-ev + rich-güclü deməkdir. Hartman qadına və kişiyə verilən alman mənşəli addır. Ekvivalenti Ardman olaraq qəbul edilir və mənəsi güclü insan deməkdir. Ot kişi adı german mənşəli olması ilə yanaşı mənəsi var-dövlət ifadə edir. Louis, Ludwig german mənşəli olsada, mənəsi döyüşçü deməkdir. Volfqanq alman mənşəli kişi adının birinci hissəsi loup-canavar, ikinci hissəsi qanq- addım deməkdir (2,3). Bu qəbildən adlara Adolf, Raul, Rodolf adlarında əlavə edilə bilər. Ümumiyyətlə, alman mənşəli adların Fransa ərazisində yayılmasının əsas səbəbi V əsrdə onların bu torpaqlarda hegemonluq etməsilə əlaqəlidir.

Soyadları: Ata adı antroponimik modeldə əsas komponentlərdən birini təşkil edir və şəxsin mənsub olduğu ailənin başçısının adını bildirir. Artıq XII əsrdən etibarən fransızlara soyadlarının verilməsi öz təsdiqini tapmışdır. Başqa sözlə desək, hər bir kəndin sakini bir şəxs adına və bir ləqəbə, yəni gələcəkdə soyadı olaraq qəbul olacaq ləqəbə malik idi. Ləqəblərin verilməsinin vacibliyi eyni adlardan qaçmaq idi. Çünki bu dövrdə hər hansı bir kəndin hər üç nəfərindən birinin adı Martən idi. Bu da onların biri-birindən fərqləndirmək çətinliyi törədirdi. Demək olar ki, artıq ləqəblərin danışıq dilində olması bu dövrə onların yalnız rəsmiləşdirməsinə rəvac vermişdir. Ləqəblərdən yaranan soyadlarının mənalarına nəzər yetirdikdə onların peşə yönümlü, fiziki görkəm və ya qüsurlarla əlaqəli olduğunu görmək olar. Məsələn, Kadğan mənəsi gün saati deməkdir. Kuğtua mənəsi savadlı adam deməkdir. Emanuel mənəsi Allah bizimlədir deməkdir. Flur mənəsi gülçü deməkdir. Tedor mənəsi Allah verən deməkdir. Teofil mənəsi Allahın dostu deməkdir. Raul mənəsi keçid, astana deməkdir. Viktor mənəsi qalib deməkdir. Dönoel mənəsi Noelin oğlu deməkdir. Daust, Davut mənəsi avqustda doğulan və ya tapılan deməkdir.

Müasir dövrdə fransızlarda ad və soyadın verməsi, əsasən, bu qayda üzrə aparılır. Ailənin ilk oğlan övladına Antuan Mişel Daniyel adlarının verilməsi onu göstərirdi ki, Antuan şəxsə verilən addır. Mişel onun ata babasının adı, Daniyel isə şəxsin doğulduğu günün hansı müqəddəsini adı ilə bağlılığını göstəricisidir. Şəxsin özü isə evdə və məktəbdə yalnız Antuan kimi

tanınır. Ailənin ikinci övladının adlandırılması ana babanın adının daşıyıcısı olaraq davam edir. Belə adlandırma sistemi qız övladlarında şamil edilir, sözsüz ki, bu zaman nənə və ulu nənələrin adlarından istifadə edilir. Adların verilməsi zamanı ad və soyadı defislə yazılırdısa, bu onun bir ad olaraq qəbul edilməsini göstərirdi. Məsələn, Jan-Pyer, Jan-Klod, Mari-Nina və s. Fransızlarda soyadları ilə yanaşı antroponomik modelin tərkibini təşkil edən familiyalarda istifadə edilir. Familia – “familia” latın sözündən götürülüb və mənası ev qulu və ya hər hansı sahibkara məxsus qul deməkdir. Lakin onuda qeyd etmək lazımdır ki, Avropaya familiyaları X-XI əsrlərdə italyanlar hədiyyə etmişdir. Bu dövrdə İtaliya Avropanın ən inkişaf etmiş dövləti idi. Buradan isə Lombardinə, Pemontaya keçərək familiyalar qonşu əyalətlərə, yəni Fransanın cənub-şərqinə keçmiş və tədricən Fransaya yayılmışdır. XIII əsrdən başlayaraq Strasburqda vətəndaşlara familiyalar verilir. Marafılısı budur ki, fransız aristokratları familia daşıyırdılar. Sözüün ciddi mənasında onlar öz mülklərinin adı ilə tanınmağa üstünlük verirdilər. Məsələn, “Les ducs de Bourgogne- Burqon hersoqları”. Fransız dilinə məxsus olan “de-dö” sözü Azərbaycan dilinin yiyəlik hal şəkilçisinə uyğun gəlir. Məhz bu dövrdə formalaşan və sonradan soyadlarına çevrilən mülk adları əyanlığın göstəricisi idi. Doğrudur, onuda qeyd etmək lazımdır ki, “de-dö” sözüünün familiyalar və ya soyadlarının qarşısında işlədilməsi heçdə həmişə həmin şəxsin mülk, torpaq sahibi olmasını göstərmirdi. Çünki əvvəllər əyan olmayan şəxslər “əyanlıq” titulu krallardan “bəxşiş” olaraq ala bilirdilər. Artıq XV əsrinin sonlarında “de-dö” sözü soyadlarında işlədilməsi öz əvvəlki anlamını itirərək yalnız toponomik bağlılığı ifadə edirdi. Məsələn, Fransanın ayrı-ayrı bölgələrində Dülonq, Düklerk, Defonten, Dötay, Dölaroş, Jan dö Bua, Fransua dö Montkorpyersoyadlarına rast gəlmək mümkündür (5,54).

Ləqəblər: Ən əvvəl onu yada salmaq lazımdır ki, fransız antroponomik sistemini təşkil edən şəxs adları, soyadları və familiyalarının ilk ibtidai formalarını, yəni tarixi köklərini ləqəblər təşkil etmişdir. Fransız dilində ləqəblər semantik cəhətdən üç qrupa bölünür. Bunlardan birincisi fiziki görkəmlərlə əlaqəli olan “les sobriquets” ləqəbləridir. Fiziki qüsurlarla əlaqəli olan ləqəblərdə ən başlıca vəzifə məxsus olduğu şəxsi başqalarından fərqləndirməkdir. Qeyd edək ki, belə ləqəblər heç də həmişə incə səslənmir. Məsələn, Roux- kürən, Grosnez-yekəburun, Bouboule-yekəqarın, Berre-güdəboy, Le Boulc-qartalburun, Le Manc-pinqivin, Le Dall-kor, Le Bolzec-yaraşığı, Le Mut-lal, Loiseau-quş, Lechat-pişik, Le Foll-səfeh, Le Diot-axmaq, Barbu-saqqalı, Blanloeil-alagöz, Buvat-sərxoş və s. (2,7). İkinci yerdə peşə və sənətlə bağlı olan ləqəblərdir. Bu ləqəblər sənətkarların hansı sənətlə özlərini tanıtdırdıqlarına işarət edirdi. Misal üçün deyə bilirik ki, əgər bir kəndin tanınmış dəyirmançısına Müller ləqəbi verilmişsə, həmin kənddə öz işinin ustası olan dəmirçisinə Fabre, Faure ləqəbi verilmişdir. Bununla yanaşı sənətlə bağlı olan ləqəblərə Charron-fayton ustası, Charpentier-dülgər, Knopf-bouton-düymə satıcısı, Blanpain-çörəkçi, Davit-Davet-Davit- diş həkimi, Barca-suçu, Baraban-qalayçı, Canon-boru satıcısı, Alouet-qarğa, torağay və s. misal göstərə bilirik. Ən nahayət, üçüncü doğulduğu yer adları ilə bağlı olan ləqəblər. Bu tip ləqəblər daha çox təxəllüslərə yaxındır. Beləki, bu qrup ləqəblərə şəxsə onun yaşadığı yerin coğrafi vəziyyəti ilə bağlı, şəhər, kənd və ya ölkənin adı ilə bağlı verilən ləqəblər aid edilir. Məsələn, Fontaine-bulaq yaxınlığında yaşayan adam, Stendhal-alman şəhərinin adı, Molière-bulaq yerləşən yer, Arnoult-şəhər adı, Villedieu-teatrın adı, Ray Cean-şəhər adı və s.

Nəticə olaraq onu qeyd edə bilirik ki, Fransız dilində mövcud olan antroponimlərin kökü xalqın tarixi və mənşəyi ilə sıx bağlılığı vardır və onların ilkin əsasında ləqəblər dayanır. Bu faktı antroponimlərin leksik və semantik tərkibi sübut edir. Ədəbiyyat:

1. Albert Dauzat, Les noms de famille de France, Paris, Payot, 1945, 454p.in-8.
2. Jean Tosti, Onomastique, origine des noms de famille, [https://www. google. fr/url](https://www.google.fr/url)
3. Guide de France, 2003, Paris, 940p.
4. Tanet Chantal et d'autres, Dictionnaire des prénoms, Paris, 2000, 978p.
5. Онхас С.А. Судьбы французских имен. Москва, 1991, 59с.

Açar sözlər: ad, müraciət, variantlar, qonşu, millətlər, leksik.

Key words: name, appeal, options, neighbors, nations, lexical.

Ключевые слова: название, обращение, варианты, соседи, нации, лексические.

Происхождение французских антропонимов

Резюме

Среди французов Мартен считается одним из самых распространенных имен. Мартана можно найти на лошади или во французской семье на материке. Французы не стесняются принять это имя в качестве своей фамилии. Например, Мартен Пьер, Мартен Жак, Мартен де Мишель и другие. Но вот небольшой нюанс, который нельзя упускать из виду: если Мартен Пьер или сын Мартена Пьера, его имя и фамилия Мартен Пьер могут быть написаны. Но имя и фамилия сына Марти Мартен просто упоминаются как Мартинет, Мартино, Мартинель. Такие неопровержимые варианты есть на французском языке, и почти 40% признают названия французских долин своими собственными. Имя Le Kalvados является примером этого.

The origin of French anthroponyms

Summary

Among the French people, Marten is widely regarded as one of the most widely spread names. It is possible to find Marten on the horse, or in the French family, on the mainland. The French do not hesitate to accept this name as their last name. For example, Marten Pierre Pierre, Marten Jacques, Marten de Michel, and others. But here's a little nuance that can not be overlooked. If Marten Pierre, or Marten Pier's son, his name and surname Marten Pierre can be written. But Martti Marten's son's name and surname are simply mentioned as Martinet, Martino, Martinel. Such irrefutable variants are in French, and almost 40% recognize the French valley names as their own. The name of Le Kalvados is an example of this.

Rəyçi: prof. Ş.Q.Hüseynov